

РЕЦЕНЗИЯ

Докторска дисертация на тема: „Качество на живот при родители на деца с нарушения в развитието“

Докторант: Радина Станимирова Стоянова

Научен ръководител: проф. д.пс.н. Соня Карабельова

Рецензент: доц. д-р Павлина Петкова, клиничен психолог

Дисертационната тема на Радина Стоянова е в актуалното професионално поле на границата между психологично консултиране и превенцията на здраве, по-конкретно изследване и постигане на възможното добро качество на живот при семейство отглеждащо дете с инвалидност. Сложен, труден за оценка и позитивна промяна на въпрос, с който докторантката се ангажира и от текста личи, как е работила усърдно и с мотивация да бъде полезна!

Дисертацията е разработена в три основни глави, обобщения и приложения на 163 страници, с много таблици и графики, които подпомагат осмислянето на данните. Литературният обзор съдържа 225 заглавия на латиница и единични на кирилица. Първата глава на дисертацията е обзор върху теоретичните подходи за изследване качеството на живот при родители на деца с нарушения в развитието, където в добра логична последователно са описани етапите на поставяне като проблем на психичното здраве и годностите за родителстване при децата с тежки нарушения в развитието от социалните и клинични психолози и по-късно психотерапевтите. Докторантката проследява в редица страни този процес и добре систематизира, че предизвикателствата пред родителите при този проблем може да влошат техните отношения, психично здраве, да провокира декомпенсация и функционални разстройства, но може да провокира

постигане на зрялост и по-високо социално ниво на функциониране. Обзорът е много богат, отлично систематизиран в етапите и съдържанието на психичните кризи при всеки родител, в двойката и връзката с детето, фамилията, откликването на социалната група и институции. Много подробно са представени тези проблеми през парадигмата на системната теория за семейството и аспектите на съвременния конструкт „качество на живот“. Стоянова ясно полага, в своето обзорно обобщение, че съвременните изследвания на качеството на живот се фокусират върху две основни методологии на изследване. Първият метод използва количествено измерими социални и икономически индикатори, които отразяват степента, до която са посрещнати нуждите на индивида. Другият подход се насочва към самоотчетените нива на щастие, удоволствие, удовлетворение, т.е. субективното благополучие. Тя се присъединява към интегративен подход за качеството на живот, който обединява обективните и субективни индикатори на качеството на живот. В отделни подчасти е направен обзор върху стреса и ресурсите на родителите при деца с нарушения в развитието. Специален акцент е поставен и върху конструктът „перспективата за времето“ и взаимовръзката с личностовите характеристики на родителите и нарушенията в развитието на семейната система при дете с нарушение в развитието. Тези основни пунктове на литературният обзор са положени като области на научното изследване, за качеството на живот и психичното здраве при тези родители.

Втората глава представя теоретичната рамка на емпиричното изследване с добре структурирана обосновка на изработения в теоретичния анализ на емпиричните изследвания в световен план, изследователски модел. Този модел съдържа по две независими и медиаторни променливи, които формират

специфичното качество на живот при всяка родителска двойка. Добре са структурирани пет основни хипотези, с конкретизираните задачи на изследване и шест сериозни методики за оценка на: ресурсите и нивото на стрес при тези семейства, качеството на живот на СЗО, въпросник за перспективата за време, профил на нагласите към живота, скала за депресия, тревожност и стрес и въпросник за личностните черти по модела на „Големите пет“. Всичките методики са адаптирани за българския контекст и имат много добри характеристики на надеждни инструменти за научно изследване. Изследвани са 251 родители на деца с нарушения в развитието от четири групи, с много добро описание на демографските им характеристики. Приложени са важни статистически анализи, включително медиаторен анализ, който се основава на допускането, че влиянието на една независима променлива върху зависима променлива се опосредства от трета променлива. Този анализ е значимо релевантен към съвременния научния анализ на взаимовръзките между фактори с различно рангово ниво.

Третата глава на дисертацията представя анализът и дискусията от емпиричното изследване. Най-напред Стоянова подробно представя всяка една методика с нейните параметри на айтемен анализ и надеждност. Тя извежда пет основни равнище на компоненти на стрес и ресурсите при родителите, които пряко произтичат от състоянието и тежестта на нарушенията в развитието на детето, от нагласите към неговото състояние и перспективата за неговото бъдеще. През статистически анализи е представен диференциращият ефект на демографските променливи върху качеството на живот, ресурсите на семейството и психичното здраве на тези родители. Има различия между майките и бащите по отношение на ресурсите за качеството на живот, в нагласите за перспективите на детето, възможностите за неговата

самостоятелност и депресивните преживявания. Много сложни, преплетени са взаимовръзките между ресурсите на семейството, качеството на живот, психичното здраве, перспективата за време, целеполагането и личностовите черти. В тези части докторантката показва умения да извършва надграждащи статистически анализи като прави поетапни интерпретации, в които да увеличава броя на факторите и да усложнява интерпретациите на техните взаимовръзки, но подкрепени от прагматичните психологични констатации и логика. Значими взаимовръзки тя открива между ресурсите и стреса на семейството и перспективата за време. Ресурсите на семейството са в обратна взаимовръзка с ориентациите към миналото и фаталистичната ориентация към настоящето, а позитивни взаимовръзки тя обвързва с хедонистичната ориентация към настоящето и ориентацията към бъдещето. Затрудненията в развитието на детето докторантката свързва с ориентациите към миналото и фаталистичната ориентация към настоящето, а в обратна взаимовръзка с хедонистичната ориентация към настоящето и ориентацията към бъдещето. Очакванията на родителите за самостоятелност на детето в бъдещето са в обратна взаимовръзка с негативната ориентация към миналото и в позитивна с хедонистичната ориентация към настоящето. Докторантката анализира значими и усложнени взаимовръзки между ресурсите, стреса на семейството и компонентите на целеполагане. Ресурсите на семейството определят постигането на възможно по-високо качество на живот, а депресивните и тревожни разстройства при родителите като неблагоприятни. Ориентацията към миналото и фаталистичната ориентация към настоящето корелират негативно с качеството на живот, а хедонистичната ориентация в настоящето и ориентацията към бъдещето с позитивната взаимовръзка с качеството на живот. Стоянова подчертава в своите анализи същественото влияние на личностовите характеристики на родителите върху качеството на живот. Тя

извежда, че негативните нагласи на родителите към състоянието на детето са в обратна взаимовръзка с целта в живота, удовлетвореността от живота и житейския контрол, а физическите ограничения на детето корелират отрицателно с целта в живота. Специфични и подробно описани са взаимовръзките между пола на детето и възрастта на родителите. Много прецизно е изработена обемната част на статистически анализи и интерпретации на пет медиатора (цел в живота; удовлетвореност от живота; очаквания за бъдещето; житейски контрол; търсене на новото) спрямо пет независими променливи от ресурси на семейството, нарушенията в развитието на детето и нагласите към неговото състояние, като са изведени директен, индиректен ефект и големина на индиректния ефект. Тук отново има спирала от надграждани усложнения в интерпретациите, където Стоянова изключително разбираемо и с чудесно онагледяване в конкретни и обобщени схеми и таблици представя този модерен статистико-аналитичен етап от изследването, за което заслужава сериозна похвала!

В заключителната част на обобщение, Стоянова извежда най-значимите взаимовръзки между ресурсите и стреса в семейството, през перспективата за време и целеполагане. Стоянова прави много добри препоръки към психологичното консултиране на тази група родители. Като „отправна точка за терапевтичните интервенции да се има предвид перспективата за време, която следва посоката за изграждане на балансирана перспектива, като се насърчат родителите гъвкаво да превключват своите грижи между различните времеви ориентации, според изискванията на ситуацията при детето. Постигането на балансирана перспектива за време се свързва с оптималното функциониране на личността, благополучието и психичното здраве при родителите.“

Авторефератът отразява всички важни части на докторската разработка. Изведените шест научни приноси реално отразяват постигнатите теоретични и практико-приложни стойности на научното изследване, анализи и препоръки към практиката на психологичното консултиране. Направените препоръки към дисертацията са съобразени. Остава в перспектива докторантката да направи заедно с научния си ръководител Резюме на научното изследване към Министерството на здравеопазването и Агенцията за социално подпомагане с обосновка от научното изследване на проблема и препоръчителните програми от грижи към тази група родители. На втори план насърчавам Стоянова да изготви психодиагностично ръководство за оценка на родителския капацитет и психологични грижи при тази група родители, които да се интегрират към магистърските и квалификационни програми на студентите.

В заключение считам, че докторската дисертация на Радина Стоянова е изключително добре разработена, спрямо високите стандарти на докторската степен, като отразява нейният много добър интелектуален потенциал и постигнати умения за научни разработки!

Предлагам на уважаемите членове на Научното жури да гласуват на Радина Стоянова образователната и научна степен „Доктор“ по научна специалност: 3.2. Психология (Психология на здравето)!

19 април 2021

София

Изготвил:

доц. П. Петкова